संस्कृतभाषा कक्षाः

4 - प्रथमाविभक्तिः, उत्तमपुरुषः

ध्येयमन्त्रः

पठामि संस्कृतं नित्यं
वदामि संस्कृतं सदा ।
ध्यायामि संस्कृतं सम्यक्
वन्दे संस्कृतमातरम् ॥

पुनःस्मरणम्

- संस्कृत भाषायां पदं द्विविधम्

  - नामपदम्
  - क्रियापदम्

पुनःस्मरणम्

नामपदम्	क्रियापदम्
❑ बालकः	❑ पठति
❑ बालिका	❑ लिखति
❑ सिन्हः	❑ खादति
❑ शुकः	❑ पचति
❑ पुष्पम्	❑ नृत्यति
❑ फलम्	❑ निद्राति
❑ घटः	❑ उपविशति

पुनःस्मरणम् – प्रथमाविभक्तिः रूपाणि

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	लिङ्गम्
सः	तौ	ते	पुंलिङ्गम्
एषः	एतौ	एते	पुंलिङ्गम्
सा	ते	ताः	स्त्रीलिङ्गम्
एषा	एते	एषाः	स्त्रीलिङ्गम्
तत्	ते	तानि	नपुंसकलिङ्गम्
एतत्	एते	एतानि	नपुंसकलिङ्गम्

पुनःस्मरणम् प्रथमाविभक्तिः - रूपाणि – पुंलिङ्गम्

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
बालकः	बालकौ	बालकाः
सः	तौ	ते
एषः	एतौ	एते
सः बालकः	तौ बालकौ	ते बालकाः
एषः बालकः	एतौ बालकौ	एते बालकाः

पुनःस्मरणम् प्रथमाविभक्तिः – रूपाणि – स्त्रीलिङ्गम्

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
बालिका	बालिके	बालिकाः
नदी	नद्यौ	नद्यः
सा बालिका	ते बालिके	ताः बालिकाः
एषा नदी	एते नद्यौ	एषाः नद्यः

पुनःस्मरणम् प्रथमाविभक्तिः – रूपाणि – नपुंसकलिङ्गम्

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
फलम्	फले	फलानि
तत् फलम्	ते फले	तानि फलानि
एतत् फलम्	एते फले	एतानि फलानि

प्रश्नवाचक शब्दाः

प्रश्नवाचक शब्दाः

एकवचनम्	लिङ्गम्
कः	पुं.
का	स्त्री.
किम्	नपुं.

प्रश्नवाचक शब्दाः

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	लिङ्गम्
कः	कौ	के	पुं.
का	के	काः	स्त्री.
किम्	के	कानि	नपुं.

प्रश्नवाचक शब्दाः - रूपाणि

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
कः बालकः?	कौ बालकौ?	के बालकाः?
सः / एषः बालकः	तौ / एतौ बालकौ	ते / एते बालकाः
का नदी?	के नद्यौ?	काः नद्यः?
सा / एषा नदी	ते /एते नद्यौ	ताः / एषाः नद्यः
किम् फलम्?	के फले?	कानि फलानि?
तत् / एतत् फलम्	ते / एते फले	तानि / एतानि फलानि

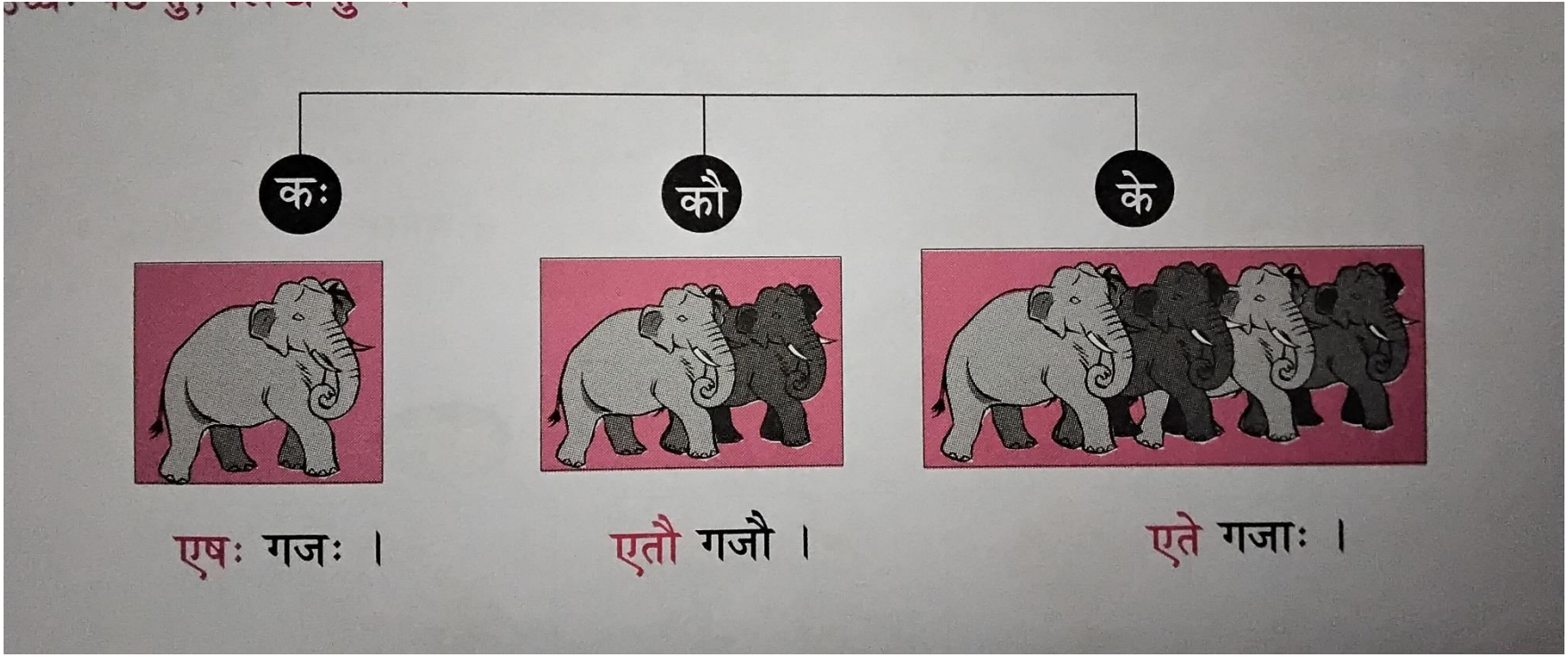
कः
कौ
के
एषः गजः ।
एतौ गजौ ।
एते गजाः ।

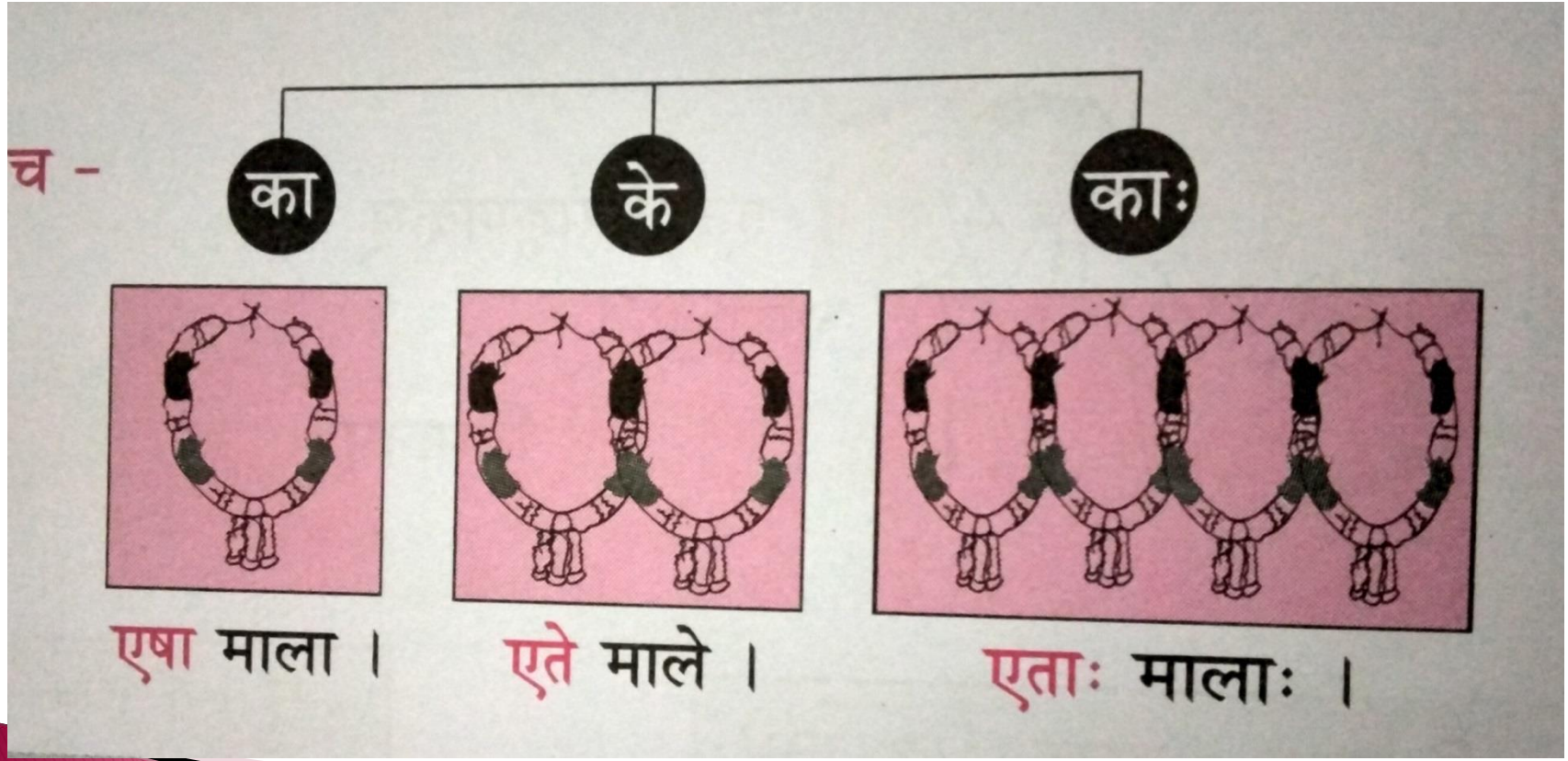
च -
का
के
काः
एषा माला ।
एते माले ।
एताः मालाः ।

च -

किम्

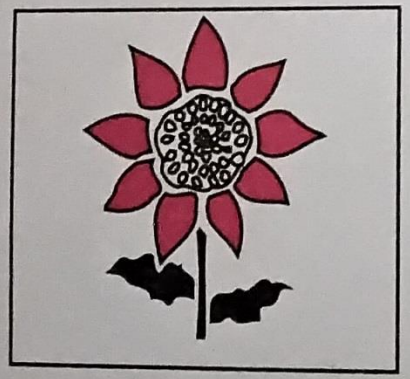

एतत् पुष्पम् ।

के

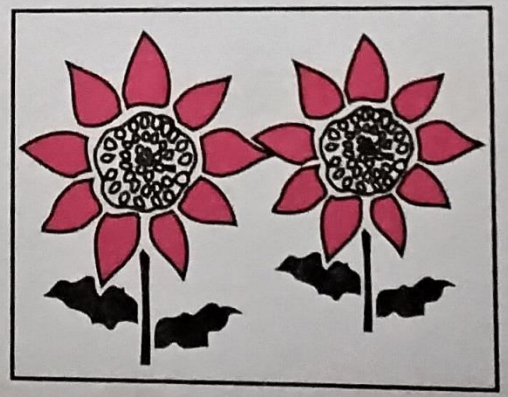

एते पुष्पे ।

कानि

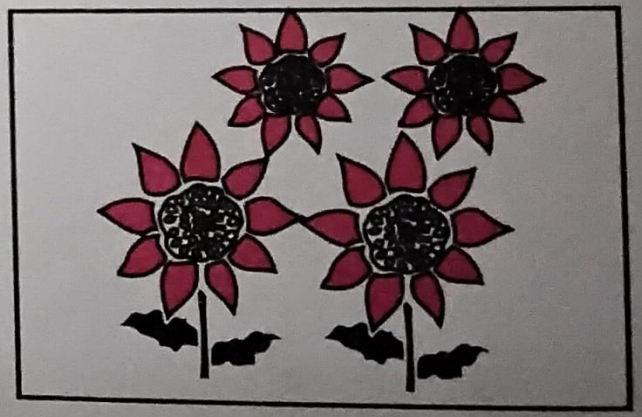

एतानि पुष्पाणि ।

प्रश्नवाचक शब्दाः

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्	लिङ्गम्
कः	कौ	के	पुं.
का	के	काः	स्त्री.
किम्	के	कानि	नपुं.

प्रश्नवाचक शब्दाः – अभ्यासः

कः	कौ	के
का	के	काः
किम्	के	कानि

दण्डः	छात्रे	शुकः
आसने	उमा	कमलम्
पुस्तकानि	शाटिकाः	हस्ताः
शिक्षकौ	पत्रे	राधा
सिन्हः	आभरणानि	कन्याः
	सस्यम्	अश्वौ

फलम्	वृक्षः	पर्वतौ
बालाः	महिले	अश्वः
बालिका	मालाः	कुसुमम्
नयने	नौका	गजाः
पुरुषौ	पुस्तके	शिला
वस्त्राणि	शिलाः	नेत्राणि

पुनःस्मरणम्

नामपदम् – सुबन्तम्	क्रियापदम् – तिङन्तम्
❑ लिङ्गम्	❑ लकारः
❑ वचनम्	❑ पुरुषः
❑ विभक्तिः	❑ वचनम्

पुनःस्मरणम् – लघु अभ्यासः

- अधोदत्तानां शब्दानां लिङ्गं बहुवचनं पदं च वदतु
  - नामपदम्
  - क्रियापदम्
  - लिङ्गम्
  - लकारः
  - वचनम्
  - सुबन्तम्
  - तिङन्तम्
  - पुरुषः

पुनःस्मरणम् – लघु अभ्यासः

- अधोदत्तानां शब्दानां लिङ्गं बहुवचनं पदं च वदतु

- नामपदम् (नपुं) – नामपदानि
- क्रियापदम् (नपुं) – क्रियापदानि
- लिङ्गम् (नपुं) – लिङ्गानि
- लकारः (पुं) – लकाराः
- वचनम् (नपुं) – वचनानि
- सुबन्तम् (नपुं) – सुबन्तानि
- तिङन्तम् (नपुं) – तिङन्तानि
- पुरुषः (पुं) – पुरुषाः

पुनःस्मरणम् – वस्तुनिर्देशे प्रथमा

पुंलिङ्गम्	स्त्रीलिङ्गम्	नपुंसकलिङ्गम्
सः एषः	सा एषा	तत् एतत्

लघु वाक्यनिर्माणम्

- एषः बालकः अस्ति / पठति ।
- सः वृक्षः अस्ति / तिष्ठति ।
- सः करदीपः (torch) अस्ति / प्रज्वलति ।

- एषा बालिका अस्ति / लिखति ।
- सा शाटिका (saree) अस्ति ।
- सा कूपी (bottle) अस्ति ।

- एतत् फलम् अस्ति / पतति ।
- तत् मित्रम् अस्ति / गच्छति ।

लघु वाक्यनिर्माणम् करोतु – गृहकार्यम्

नामपदानि		क्रियापदानि	
बालकः	जननी	पठति	पश्यति
पुरुषः	फलम्	गच्छति	गायति
वृक्षः	गायकः	पचति	नृत्यति
महिला	नर्तकी	आगच्छति	तिष्ठति
सः	सा	क्रीड़ति	पतति
मित्रम्	एषा	वदति	आनयति
	तत्	खादति	उपविशति

- एतावत् पर्यन्तं वयं **सः रमेशः बालिका एषा जननी वृक्षः फलम्** इत्यादि शब्दानां उपयुज्य वाक्यनिर्माणं कथं भवति इति पठितवन्तः |

- अत्र प्रश्नः उद्भवति – what about

you and I ? ☺

अहम् त्वम्

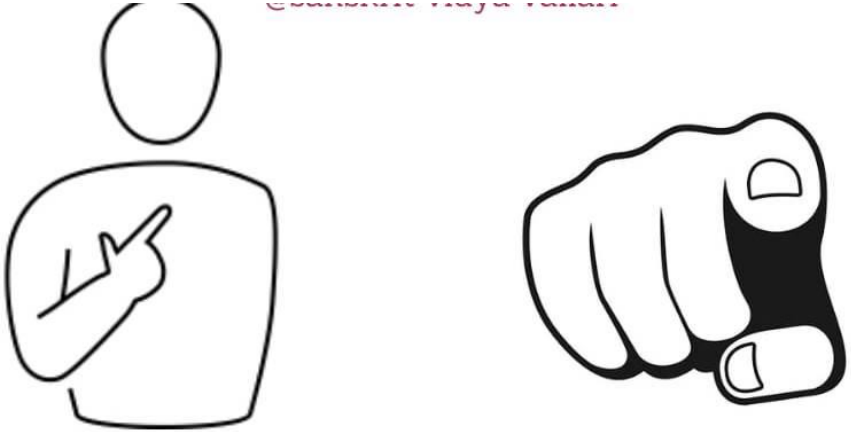

अहम्	त्वम्
aham	twam
I	You

अहम् उपयुज्य वाक्यनिर्माणं कथं भवति?

बालक: / बालिका / मित्रम्	अहम्
अस्ति	अस्मि
गच्छति	गच्छामि
वदति	वदामि
खादति	खादामि
क्रीडति	क्रीडामि
पिबति	पिबामि
उत्तिष्ठति	उत्तिष्ठामि
उपविशति	उपविशामि

त्वम् उपयुज्य वाक्यनिर्माणं कथं भवति?

बालक: / बालिका / मित्रम्	त्वम्
अस्ति	असि
गच्छति	गच्छसि
वदति	वदसि
खादति	खादसि
क्रीडति	क्रीडसि
पिबति	पिबसि
उत्तिष्ठति	उत्तिष्ठसि
उपविशति	उपविशसि

अहम् / त्वम् उपयुज्य वाक्यनिर्माणं कथं भवति?

बालक: / बालिका / मित्रम्	अहम्	त्वम्
अस्ति	अस्मि	असि
गच्छति	गच्छामि	गच्छसि
वदति	वदामि	वदसि
खादति	खादामि	खादसि
क्रीडति	क्रीडामि	क्रीडसि
पिबति	पिबामि	पिबसि
उत्तिष्ठति	उत्तिष्ठामि	उत्तिष्ठसि
उपविशति	उपविशामि	उपविशसि

मानार्थे भवान् / भवती

- भवान् (पुं)
- भवती (स्त्री)

भवान् / भवती उपयुज्य वाक्यनिर्माणं कथं भवति?

बालक: / बालिका / मित्रम्	भवान् / भवती
अस्ति	अस्ति
गच्छति	गच्छति
वदति	वदति
खादति	खादति
क्रीडति	क्रीडति
पिबति	पिबति
उत्तिष्ठति	उत्तिष्ठति
उपविशति	उपविशति

लघु वाक्यनिर्माणम् करोतु – अभ्यासः

नामपदानि		क्रियापदानि	
अहम्	जननी	पठति	पश्यसि
पुरुषः	त्वम्	गच्छति	गायति
भवान्	गायकः	पचति	नृत्यति
महिला	नर्तकी	आगच्छति	तिष्ठति
सः	भवती	क्रीडसि	पतति
मित्रम्	एषा	वदति	पठामि
	तत्	खादामि	उपविशति

पुनःस्मरणम् – क्रियापदस्य लक्षणानि

नामपदम् – सुबन्तम्	क्रियापदम् – तिङन्तम्
❑ लिङ्गम् ❑ वचनम् ❑ विभक्तिः	❑ लकारः ❑ पुरुषः ❑ वचनम्

क्रियापदस्य लक्षणानि

- लकारः (दश लकाराः)
  - कालः दर्शयितुम् - वर्तमान / भूत / भविष्यत्
  - भावः दर्शयितुम् – आज्ञा, अशिर्वचनम्
- पुरुषः (त्रयः पुरुषाः)
  - प्रथमः
  - मध्यमः
  - उत्तमः
- वचनम् (त्रीणि वचनानि) – एकवचनम्, द्विवचनम्, बहुवचनम्

सुभाषितम् – २

पठामि संस्कृतं नित्यं वदामि संस्कृतं सदा ।
ध्यायामि संस्कृतं सम्यक् वन्दे संस्कृतमातरम् ॥

सुभाषितम् – २

पठामि संस्कृतं नित्यं वदामि संस्कृतं सदा ।
ध्यायामि संस्कृतं सम्यक् वन्दे संस्कृतमातरम् ॥

सुभाषितम् – २

पदच्छेदः

पठामि संस्कृतं नित्यं वदामि संस्कृतं सदा |
ध्यायामि संस्कृतं सम्यक् वन्दे संस्कृतमातरम् ||

अन्वयः

(अहं) नित्यं संस्कृतं पठामि, (अहं) सदा संस्कृतं वदामि, (अहं) सम्यक् संस्कृतं ध्यायामि, (अहं) संस्कृतमातरं वन्दे |

सुभाषितम् – २

अन्वयः

(अहं) नित्यं संस्कृतं पठामि, (अहं) सदा संस्कृतं वदामि, (अहं) सम्यक् संस्कृतं ध्यायामि, (अहं) संस्कृतमातरं वन्दे |

भावार्थः

(अहं) नित्यं संस्कृतं पठामि, (अहं) सदा संस्कृतं वदामि, (अहं) सम्यक् संस्कृतं ध्यायामि, (अहं) संस्कृतमातरं वन्दे |

प्रश्नाः?

जयतु संस्कृतं जयतु भारतम्।